

Kas Balti riigid on kaitsevõime arendamisel Venemaa silmis veenvad?

[Viljar Veebel](#), Balti Kaitsekolledz

Läti sõdurid NATO õppustel. Autori sõnul võib just Läti professionaalsel armeel olla eelis professionaalsete ja mobiilsete

Balti riikidel seisavad kaitsevõime arendamisel ees keerulised valikud.

Ameerika Ühendriikide mõttekoja RAND Corporation uuringud on leidnud tänu oma detailsusele ja põhjalikkusele Eestis üsna laialdast vastukaja. Raportitest tuntuim on ilmselt 2016. aastal avaldatud simulatsioon, milles tõdeti, et NATO võimekus oma Balti liitlasi kaitsta on peaaegu olematu ning naaberriigi väed jõuaks Tallinnasse või Riiga vähem kui kolme ööpäevaga.¹ Ka enamik järgnevaid mõttekoja raporteid on kinnitanud, et Venemaa suunalt on olemas otsene oht Balti riikidele, ning pakkunud välja lahendusi, kuidas seda tõrjuda.

Ühes hiljutisimas, 2019. aasta kevadel avaldatud uuringus on mõttekoja eksperdid andnud seni ilmselt kõige detailsemaid soovitusi Balti riikide paremaks kaitsmiseks alates spetsiifiliste toetusvõimekuste, nagu droonid või öövaatlusseadmed, soetamisest kuni luure analüüsi- ja sünteesivõimekuste suurema integreerimiseni nii riigisiselt kui ka riikide vahel.² Detailsete soovitude väärtuseks on eelkõige konfliktipõhine vaade: on selge arusaam, millises konfliktifaasis võiks mingi meede abiks olla ning selle lahendamisele kaasa aidata. Samas kätkeb niisugune lähenemine endas ohtu, et detailidele keskendumise kõrval jääb tähelepanuta üldisem küsimus, mis ikkagi täpsemalt Venemaad heidutab ning kui palju panustavad Balti riigid konkreetselt nendesse tegevustesse, mis võiks Venemaad veenda mitte astuma NATOs olevate Balti riikidega sõjalisse konflikti. Rahvusvaheliselt on sel teemal kriitiline debatt olnud pigem elavam kui Balti riikides endis.³ Käesolev kirjutis pakubki kriitilist mõtteainet selle üle, kas Eesti, Läti ja Leedu on oma kaitsevõime arendamisel õigel teel ning millele peaksid Balti riigid edaspidi senisest enam keskenduma.

Venemaa võimed, motivatsioon ja tegutsemismuster

Rääkides sellest, mis võiks Venemaad heidutada, ei saa üle ega ümber märksõnadest nagu Gerassimovi doktriin ja Serdjukovi reformid. Esimene viitab kindral Valeri Gerassimovi ettekande põhjal 2013. aastal avaldatud artiklile, teine Venemaa endise kaitseministri Anatoli Serdjukovi eestvedamisel alates 2008. aastast riigi relvajõududes läbi viidud ümberkorraldustele.

Oma ettekandes toob Gerassimov välja, et olukorras, kus piir sõja ja rahu vahel on hägustumas, võib mittesõjalistest võimekustest olla poliitiliste ja strateegiliste eesmärkide saavutamisel rohkem kasu kui relvajõududest ning asümmeetriliste tegevustega on võimalik nullida vaenlase edu relvastatud konfliktis.⁴ Seega – nagu Ukraina konflikti õppetund näitas – ei tohi kindlasti alahinnata ei hübriidsõjaga kaasnevaid ohte ega laiapidse riigikaitse tähtsust heidutusmeetmena. Samas annab Gerassimovi kõne vihjeid selle kohta, millisena Venemaa konkreetselt „hübriidsõda“ ette kujutab. Ettekandes on nimetatud muutusi, mis on sõjapidamises toimunud, nagu mobiilsete segatüüpi lahingüksuste rolli suurenemine, sõjategevuse muutumine aktiivsemaks ja dünaamilisemaks, valdavalt pikkade vahemaade tagant ja kontaktivabalt sooritatavate rünnakute kasutamine soovitud eesmärkide saavutamiseks, taktikaliste ja operatsiooniliste vahepauside lühenemine või kadumine, infolünkade vähenemine relvajõudude ja neid kontrollivate organite vahel jne.

Seejuures toonitab Gerassimov nii erivägede kui ka siseopositsiooni olulisust eesmärkide saavutamisel, et vaenlase aladel oleks võimalik luua püsiv operatsioonirinne. Sisuliselt samad võimekused on jutuks ka Gerassimovi uues, 2019. aasta alguses avalikkuse ette toodud nn piiratud tegevuste strateegias, mille rakendamisel nähakse keskses rollis äärmiselt mobiilseid ja iseseisvate võimetega üksusi. Strateegia eduka elluviimise eeltingimuseks peab Gerassimov aga üldise sõjalise valmisoleku hoidmist (sh nii juhtkonna tasandil kui talitluse osas), väeüksuste tegutsemist vajadusel varjatult ja ülekaalu saavutamist ning selle hoidmist inforuumis.⁵

Sellest, et sõjaliste võimekuste parendamine on Venemaa silmis ülioluline, annavad tunnistust ka riigi relvajõududes viimase aastakümne jooksul toimunud

ümberkorraldused. Nn Serdjukovi reformide all tunduks saanud meetmeid loetakse sõjandusringkondades oma mastaabilt olulisimateks sammudeks Venemaa relvajõududes alates 1920. aastatest või vähemalt alates nn kommunistlikust perioodist. Reformide ajendiks peetakse Gruusia konflikti, mis paljastas Venemaa relvajõudude kitsaskohad.

Ümberkorralduste käigus vähendati nii tegevsojaväelaste kui ka väeüksuste arvu, varasema kuue sõjaväeringkonna asemel loodi neli ringkonda, senised osaliselt mehitamata ja valdavalt „paberil“ eksisteerinud diviisid korraldati ümber ja muudeti alalises lahinguvalmiduses olevateks ja iseseisvaks lahingutegevuseks võimelisteks väiksemateks üksusteks jne.⁶ Venemaa relvajõududes toimunud reformide üks peamisi sisulisi tulemusi oligi täielikult iseseisvat tegutsemist võimaldavate ja alalises lahinguvalmiduses olevate üksuste loomine, kuhu on koondatud eri võimekusi omavad pataljonid ning täiendavad võimed näiteks tankitõrje, luure ja side näol. Niisugune ümberkorraldus aitab tagada selle, et sisuliselt diviisi mõõtu üksused on Venemaal peaaegu igal vajaliku hetkel valmiduses, samas kui näiteks Eestis läheks brigaadi komplekteerimiseks siiski aega, kuna viimane peaks saama toetuse erinevate toetusüksuste käest. Lääneriikide meeolehärmiks ongi Venemaa juba demonstreerinud oma relvajõudude reformi „edukust“ Ida-Ukrainas ja Süürias.

Ehkki hübriidsõja kontekstis peetakse tihti ülioluliseks eeskätt kübervõimekuste arendamist või laiapindset riigikaitset, tuleks Gerassimovi väljaütlemiste ja Venemaa relvajõududes toimunud reformide valguses kindlasti panna rõhku ka relvajõudude kõrgele professionaalsusele, mobiilsusele ja valmisolekule.

Võib arvata, et kui Venemaa peaks sihikule võtma mõne Balti riigi, toimub konflikti kavandamine Venemaal jätkuvalt nn piiratud tegevuste strateegia järgi, mille keskmes on äärmiselt mobiilsed ja iseseisva tegutsemisvõimega üksused. Ohule vastu seismine eeldab, et sarnaste võimekustega mobiilsed ja alalises lahinguvalmiduses üksused on olemas ka Balti riikidel. Selle väite kasuks räägib ka asjaolu, et ehkki eeskätt NATO julgeolekuraamistikus on tihti jutuks Venemaa strateegiline heidutamine, on selle elluviimine praktikas keeruline. Nii Venemaa poliitiline eliit kui ka sealsed militaar- ja teadusringkonnad rõhutavad täna pidevalt oma riigi rolli peamise julgeolekutagajana maailmas, „kes peab jääma taktikaliselt paindlikuks ning säilitama valmisoleku kõikvõimalike sündmuste jaoks, kuid olema strateegilisem kui eales varem, et luua maailmakord, mis on stabiilne, rahumeelne ja Venemaale sobilik“, kui tsiteerida Vene (sõja)teadlasi Sergei Karaganovit ja Dmitri Suslovit.⁷ Selline seisukoht ei jätta ruumi ettekujutusele tänasest Putini Venemaast kui riigist, kes oleks hetkel valmis strateegiliseks heitumuseks rahvusvahelisel areenil. Seega võib eeldada, et Venemaa on jätkuvalt huvitatud oma võimete „realiseerimisest“ mõnes riigis või regioonis ning tulevikus ta seda kindlasti kusagil ka teeb. Balti riikide julgeoleku seisukohast ongi seetõttu mõistlikum rääkida ikkagi konkreetse, piiratud tegevuste strateegiast lähtuva agressiivse operatsiooni heidutamise kohta Balti regioonis. Meie selge huvi on, et Venemaa oma võimeid siin piirkonnas tulevikus ei realiseeriks.

Balti riikide heidutus- ja riigikaitsearengud

Arvestades seda, et Venemaa tänase strateegia keskmes on alalises lahinguvalmiduses, mobiilsed ja iseseisva tegutsemisvõimega üksused, on otstarbekas pöörata tähelepanu sellele, kas (ja millistel) Balti riikidel on olemas

samaväärne võimekus, et niisuguseid üksusi tõrjuda. Selles valguses võib osutada Venemaale oluliseks kaks asjaolu: kui suur on sarnaseid võimeid omav mobiilne tegevsojaväelaste kontingent Balti riikides ning kuivõrd suudavad Eesti, Läti ja Leedu lühiajaliselt, aktiivse konflikti esimestel tundidel realiseerida oma reservvägede potentsiaali.

Balti riikide kaitsevõimet analüüsidest tuuakse tavaliselt välja Eesti edusammud, kuna kaitsejõududes on kombineeritud nii elukutselised sõjaväelased, kohustusliku sõjaväeteenistuse läbi teinud reservväelased kui ka Kaitseliidu liikmed. Kui aga pidada silmas valmisolekut tõrjuda professionaalsete, mobiilsete ja iseseisva tegutsemisvõimega üksuste rünnakut, siis ei pruugi Eesti kaitseväge mastaabist tulenev eelis võimalikus konfliktis realiseeruda. Selles võrdluses paistab eelisseisund olevat pigem Lätil, kus kaitseväge tugineb juba rohkem kui kümme aastat professionaalsel sõjaväel ning kohustuslikku sõjaväeteenistust Eesti mõistes ei ole. Leedu on kombineerinud mõlemat süsteemi, algselt kaotades kohustusliku sõjaväeteenistuse, kuid hiljem, 2015. aastal, selle taas osaliselt taastades.

Tegevväelaste arvu suhe Balti riikides on Läti kasuks: 2018. aastal teenis Läti kaitseväes ligi 6000 elukutselist sõjaväelast.⁸ Eestis oli vastav arv ligi 3400 tegevväelast.⁹ Muidugi võib siinkohal vastu vaielda, et sõjaaja tingimustes on riigi kaitsele olev inimressurss Eestis pärast mobiliseerumist kordades suurem, arvestades juurde nii reservväelased kui ka Kaitseliidu mehitatavad üksused.

Samas näitasid nii Gruusia sõda kui ka Ukraina konflikt, et ülekaal ei tulene mitte niivõrd vägede suurusest, vaid reaktsioonikiirusest ja mobiilsusest. Gruusia konflikti aktiivne faas kestis sisuliselt 2–3 päeva ning ehkki piirkonda oli koondatud üksjagu relvajõude, toimus suur osa võitlusest kahe Venemaa motoriseeritud pataljoni ja kahe Gruusia brigaadi vahel. Ka Ukraina konfliktis ei olnud vastasseisu aktiivses faasis võitluses kasutatavate vägede hulk arvuliselt eriti suur. Seega võib arvata, et agressiooni planeerides taotlebki Venemaa seda, et saavutada oma eesmärk võimalikult kiiresti. Kui see peaks olema takistatud (ehk kui Venemaad õnnestub veenda, et esimese 24 tunni jooksul suudavad Balti riigid idanaabri pataljonid peatada või tagasi lüüa), on Venemaal kindlasti oluliselt vähem motivatsiooni konflikti algatada. Selles valguses muutub tegevsojaväelaste roll Balti riikide (ja eriti Scoutspataljoni roll Eestis) kaitsmisel eriti tähtsaks. Tegevsojaväelased on esmane kilp, millele nii Eesti kaitsevõime kui ka heidutus praktikas tuginevad.

Julgeolekuohtude kasvades oleks seega vahetult loogiline strateegiline valik ka tegevsojaväelaste panuse igakülgne suurendamine riigi kaitsevõime arendamisse. Sisuliselt võiks öelda, et Eesti praegune reservväele tuginev kaitsemudel on sarnane Venemaa reformieelsele kaitseväle, samas kui Läti mudel on rohkem Venemaa reformijärgse lähenemise moodi. Ehkki reservväele toetava mudeliga seonduvaid probleeme on Eestis juba tunnustatud ning reaalse kaitsevõime arendamiseks ka olulisi samme ette võetud, võib juhtuda, et praegune tempo ei ole piisav, et heidutada Venemaad realiseerimast lähitulevikus oma võimeid just Balti regioonis, konkreetsemalt Eestis. Hinnanguliselt saavutab Eesti iseseisev kaitsevõime praeguste kaitsekulutuste taseme juures oma tipu 2026. aastaks.¹⁰

Strateegiline valik oleks siinkohal kindlasti iseseisva kaitsevõime arendamisse praegu rohkem panustada, et lühendada perioodi, millal oleme haavatavamad. Venemaa tehnoloogilisest mahajäämusest tulenevalt võibki kriitiline piir olla lähima viie aasta juures, mil idanaabril on veel mingigi tehnoloogiast tulenev võimekus agressiivset operatsiooni Balti riikides läbi viia.

Selle kõrval tuleb aga esile teine üldine mõttekoht, mis võiks Eestis täna laiemat vastukaja leida. Nimelt sisaldab riigikaitse ülesehitamine endas põhimõttelist valikut operatsioonilises mõõtnes suure, kuid siiski mitte-elukutselistest koosneva ning täiel määral toimivast mobilisatsioonist sõltuva sõjaväe, ja taktikalises mõttes väikesearvulise, kuid koheselt lahinguvalmis oleva professionaalse väekontingendi vahel.

Ühest küljest loob tegevssõjaväelastest koosnev sõjavägi ühiskonnas illusiooni, et riik on „kuni lõpuni“ kaitstud, kuigi praktikas „lõppeb“ inimressurss varem või hiljem. Teisest küljest sisaldab reservväel põhinev kaitsevägi endas ohtu, et ühiskonnas süveneb arvamus, nagu suudaks suurearvuline mitte-elukutselistest koosnev kaitsevägi olla konfliktiolukorras sama efektiivne ja professionaalne kui elukutselistest koosnevad kaitsejõud. Risk seisnebki täna selles, et kui Eesti eelistab oma lähenemises siiski kvantiteeti (ehk suurt reservväge), siis võib praktikas Venemaad heidutada hoopis kõrgelt motiveeritud, strateegiliselt hästi paigutatud, kiire reageerimisvõimega, äärmiselt mobiilne ja suurte kogemustega väiksemat sorti väeüksus.

Paradoksaalsel moel kaasneb suure väemassiivi mobiliseerimisega konfliktisituatsioonis ka tõsine oht, et see võib muutuda Venemaa silmis automaatselt „väärtuslikuks“ sihtmärgiks nii sümboolses kui ka kvantitatiivses mõttes. Konflikti korral on suured väemassiivid tõenäoliselt koondatud suhteliselt väikesele alale, kus neil puudub märkimisväärne manööverdamisruum. Seeläbi kaotab niisugune väemassiiv suure osa oma kineetilisest või üllatuspõhisest eelisest, olles ise samal ajal Venemaa jaoks maastikust tulenevalt üsnagi kerge sihtmärk. Veelgi enam, isegi kui selline suur väemassiiv peaks suutma oma positsioone hoida ja Vene vägede edasiliikumist blokeerida, on nende võime juba kaotatud tagasi võita ning vaenlasele suurt kahju tekitada ikkagi tagasihoidlik ning kindlasti ebapiisav selleks, et sundida Venemaad taanduma.

Omaette küsimus on muidugi ka mastapides: kui Balti riikide arvates võivad brigaadisuurused üksused olla vaenlasele heidutavad, siis Venemaa sõjandusringkondade silmis nad seda kindlasti pole. Samas olukorras, kus Venemaa eesmärk on mitte otseselt Balti riike rünnata, vaid ohustada ja kahjustada NATO julgeolekuallianssi legitiimsust laiemalt, siis võib jällegi eeldada, et professionaalsed, kõrge valmisolekuga pataljonid on kasulikud just manöövrite sooritamise mõttes ning nn esmakontakti puhul, kuid toimivast mobilisatsioonist sõltuvad brigaadid on jällegi asjakohased konflikti järgmises faasis, kui vastane peaks olema kaotanud initsiatiivi või on vaja juurde võita aega liitlaste saabumiseni.

Balti regioonis on suhteliselt levinud mantra, et regiooni kaitse- ja heidutusvõimekuse arendamist piirab peamiselt ressursipuudus (sh suuresti finantsiline). Samuti ollakse veendunud, et on vaja luua strateegilist jätkusuutlikkust, pidades valdavalt silmas pikaajalist jätkusuutlikkust, ehkki iseenesest ei pea see tingimata nii olema. See võib aga kaasa tuua olukorra, kus „saadav toode“ ei oma vastaspoole silmis suurt mingit heidutusväärtust, olles nii ressursi kui ka ülesehituse mõttes jätkusuutlik, kuid tulemuse mõttes pigem kasutu. Eelneva valguses on Balti riikide kaitsevõime arendamises tehtud ja ka edaspidi tehtavad valikud vägagi keerukad.

¹ D. A. Shlapak, M. W. Johnson, Reinforcing deterrence on NATO's eastern flank: wargaming the defense of the Baltics, 2016.

² S. J. Flanagan, J. Osburg, A. Binnendijk, M. Kepe, A. Radin, Deterring Russian Aggression in the Baltic States Through Resilience and Resistance, 2019.

³ Lisaks RANDi uurimustele on huvipakkuv näiteks T-D. Youngi artikkel „What are Governments in Central and Eastern Europe *not* Buying with their Defence Budgets? The Readiness Clue”, 2019.

⁴ V. Gerasimov, The Value of Science Is in the Foresight. New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations, 2016.

⁵ В РФ разработана стратегия ограниченных действий по защите ее интересов за пределами национальной территории – Герасимов, Interfax, 2. märtsil 2019.

⁶ Vaata L. W. Grau, C. K. Bartles, „The Russian Way of War: Force Structure, Tactics, and Modernization of the Russian Ground Forces“, 2016. Hea ülevaate võetud meetmetest annab ka Kaarel Kaas, “Period of changes in the Russian military”, RKK blogipostitus 16. veebruarist 2011, icds.ee/period-of-changes-in-the-russian-military/

⁷ S. Karaganov, D. Suslov, A new world order: A view from Russia – Russia in global affairs, 4. oktoober 2018.

⁸ More than 700 Latvian soldiers to be recruited in 2019 – Public broadcasting of Latvia, avaldatud 27. detsembril 2018. eng.lsm.lv/article/society/defense/more-than-700-l...

⁹ Kaitseressursside Amet, Aruanne kaitseväekohustuse täitmisest ja kaitseväeteenistuse korraldamisest 2018. aastal, 2019.

¹⁰ J. Vseviov, Reaalse riigikaitse väljakutsed, RKK, 2018.